

Шмаровоз

Франц Кафка

Переклад: Іван Кошелівець

Коли шістнадцятилітній Карл Росманн, якого нещасливі батьки вислали до Америки, бо його спокусила покоївка й дістала від нього дитину, на кораблі, що вже стишив ходу, опинився в Нью-йоркській гавані, перед ним явилася наче б раптом залита сліпучим сонячним світлом статуя богині Свободи. Її рука з мечем ніби несподівано знеслася вгору, і навколо її постаті гуляли вільні вітри.

"Така висока!" — подумав він і, начеб не думаючи йти далі, був поволі відтиснутий до бортового поруччя носіями багажу, що множилися дедалі більшим натовпом.

Молодий чоловік, з яким він мимохідь познайомився під час подорожі, запитав, проходячи повз нього:

— Що, не маєте охоти сходити на берег?

— Та ні, я вже готовий, — відповів Карл, усміхаючися до нього, й загонисто чи тому, що був міцним хлопцем, схопив під пахву свою валізу.

Але кинувши погляд на знайомого, який, злегка вимахуючи палицею, уже віддалявся в натовпі з іншими, він збентежено зауважив, що внизу в кораблі забув свій парасоль. Поспішивши попросити свого знайомого, який не був тим дуже втішений, подружньому постояти якусь мить коло його валізи, він оглянувся навколо, щоб зорієнтуватися, як сюди повернутися, і швидко подався геть. На превеликий для себе жаль, він побачив унизу, що прохід, який значно скоротив би його дорогу, був тепер закритий, що, видно, було пов'язане з виходом з корабля всіх пасажирів, і тепер мусів прокладати собі дорогу через безліч приміщень, коротких сходів, що слідували одні за одними, через безконечні обвідні коридори, якусь кімнату з забутим письмовим столом, поки нарешті переконався, бо проходив тут якийсь раз чи два, і то у великому товаристві, що остаточно заблудив. У повній безпорадності не бачачи живої людини, тільки чуючи над собою шарудіння тисяч людських ніг та з віддалі, наче зідхання, останні оберти зупинених уже машин, він, не замислюючися над тим, що робить, постукав у перші, що трапилися, маленькі двері, до яких приблуdivся.

— Двері не замкнені, — почулося з середини, і Карл, полегшено зідхнувши, відчинив їх.

— Чому гатите, як несамовитий, у двері? — запитав ледве поглянувши на Карла, величезний на зріст чоловік.

Через якийсь отвір угорі похмуро, закаламучене у верхніх частинах корабля падало світло в убогу кабіну в якій щільно одне коло одного стояли ліжка, шафа, стілець і згаданий чоловік.

— Я заблудив, — відповів Карл. — Під час плавби якось не зауважив, що цей корабель такий великий.

— А так, маєте рацію, — сказав з відтінком задоволення чоловік, не перестаючи

порпатися в замку невеликої валізи, який він раз-у-раз натискав обома руками, щоб почути клацання заціпки. — Але заходьте до середини, — продовжував він, — не будете ж стояти в коридорі!

— А не буду вам заважати? — запитав Карл.

— Та де, як ви можете заважати?

— Ви німець? — допитувався для самозаспокоєння Карл, бо начувся про небезпеки, які чигають на новоприбулих до Америки, особливо з боку ірландців.

— Так є, так є, — відповів чоловік.

Карл усе ще вагався. Тоді той чоловік раптом вхопився за клямку дверей і, швидко зачиняючи їх, втягнув до себе разом з дверима й Карла.

— Я не годен витримувати, як хтось заглядає до мене з проходу, — продовжував він, заходжуючися знову коло своєї валізи. — Там біжить кожен повз двері й заглядає в середину, а комусь таке витримуй!

— Але ж у проході нема нікогісінько, — зауважив Карл, незручно стоячи, притиснений до спинки ліжка.

— То тепер, — відповів чоловік.

"Про тепер же й ідеться", — подумав Карл, — "важко говорити з цим чоловіком".

— Ляжте собі на ліжко, — сказав чоловік.

Карл заліз, як міг, до ліжка, голосно засміявшись з того приводу, що за першим разом не пощастило йому туди вскочити. Та ледь опинившись в ліжку, він раптом скрикнув:

— Господи, Твоя воля, я зовсім забув про свою валізу!

— Де ж вона?

— Зверху на горищі, один знайомий доглядає її. Як тільки його звати? — Він дістав з потайної кишені, яку мати пришила на дорогу підбивки сурдута, візитівку: — Буттербавм, Франц Буттербавм.

— Чи валіза вам дуже потрібна?

— Звичайно.

— Тоді пощо ж ви віддали її на чужі руки?

— Я забув унизу свій парасоль і побіг його забрати, а тягати з собою валізу не хотілося. А тоді до того всього я ще й заблудився.

— Ви самі? Без товариства?

— Так, сам.

"Мабуть, я мусів би триматися того хлопця", — майнуло Кардові в голові. — "Де мені тепер шукати ліпшого друга".

— І тепер на додачу ви втратили ще й свою валізу. Я вже не говорю про парасоль, — Сказав чоловік і сів на стілець, наче б справи Карла його тепер чимось зацікавили.

— Але я вірю, що валіза ще не пропала.

— Віра — джерело блаженства, — сказав чоловік і кріпко почухмарив собі темне, густе, коротко стрижене волосся, — на кораблі разом зі зміною гавані міняються й звичаї. У Гамбурзі, можливо, ваш Буттербавм і доглянув би валізу, а тут дуже

правдоподібно по ньому та валізі й слід пропав.

— Коли так, то я мушу негайно піти подивитися, — мовив Карл і поглянув навколо, як йому видобутися з ліжка.

— Не поспішайте! — сказав чоловік і досить таки грубим стусаном у груди збив Карла назад у ліжко.

— Чому? — запитав ображено Карл.

— Тому що нема потреби поспішати, — відповів чоловік. — За якусь мить вибираюсь і я, то й підемо разом. Або вашу валізу вкрадено, тоді не допоможе поспіх, або той хлопець залишив її, і ми тим легше її знайдемо, коли корабель спорожніє. Так само ж і ваш парасоль.

— Ви добре орієнтуєтесь на кораблі? — запитав недовірливо Карл, і назагал переконлива думка, що на спорожнілому кораблі легше буде знайти його речі, здалася йому чимось підозрілою.

— Я ж корабельний шмаровоз, — відповів чоловік.

— Ви шмаровоз! — радісно вигукнув Карл, наче б ця вістка перевершувала всі його сподіванки, і, спершись на лікті, уважніше вдивився в того чоловіка. — Якраз коло тієї кабіни, в якій я спав з одним словаком, був пробитий отвір, через який я міг заглядати до відділу машин.

— Так, там я й працював, — мовив шмаровоз.

— Я завжди дуже цікавився технікою, — зауважив Карл, не перестаючи думати своє, — і пізніше напевно став би інженером, якби не мусів виїхати до Америки.

— Що ж вас примусило виїхати?

— Ет, що казати! — мовив Карл і ніби жестом руки змахнув усю ту історію. При тому він подивився з усмішкою на шмаровоза, наче б вибачаючися за те, що не може вдоволити його цікавість.

— Видно, була на те причина, — зауважив шмаровоз, і годі було зрозуміти, хоче він дізнатися про ту причину чи ні.

— Тепер і я міг би стати шмаровозом, — сказав Карл, — моїм батькам зовсім байдуже, що з мене вийде.

— Моє місце звільняється, — зауважив шмаровоз, у повній свідомості сказаного засуваючи руки в кишені штанів, та закинув і собі, щоб їх випростати, на ліжко ноги в пом'ятих і засмальцьованих, наче б сталевих кольору, ноговицях.

— Ви залишаєте корабель?

— Атож, сьогодні ми відходимо геть.

— А то чому? Вам тут не подобається?

— Так, тому причиною відносини; іноді важко сказати — комусь подобається це чи ні. А зрештою, ви маєте рацію, особисто мені не подобається. Мабуть, ви не намислили собі поважно стати шмаровозом, і в такому випадку справа розв'язувалася б найпростіше: я особисто рішуче не раджу вам цього фаху. Як ви хотіли студіювати в Європі, то чому не хотіти тут? Американські університети незрівнянно кращі від європейських.

— Це можливе, — відповів Карл, — але я не маю для студій грошей. Щоправда, я читав про одного, що вдень працював у якійсь установі, а вночі вчився, аж поки здобув титул доктора і, здається, навіть став бургомістром, але на таке треба не абиякої витривалості, правда ж? Боюсь, що мені її не вистачає. Крім того я не був особливо добрим учнем й зі школою, правду кажучи, легко розпрощався. Та й можливе, що в школах тут вимоги багато суворіші. По— англійському я майже нічого не розумію. І взагалі тут, здається мені, панує упередження проти чужинців.

— Ви встигли вже відчутися це на собі? Якщо так, то добре. Тоді ви той, хто мені потрібен. Бачите, ми тут на німецькому кораблі, він належить лінії Гамбург-Америка, чому ж не ми, самі німці, тут? Чому головний машиніст — румун? На прізвище Шубаль. Це ж достоту неймовірно. І цей смердючий пес дере з нас шкіру на німецькому кораблі! Не подумайте, — задихався шмаровоз, розмахуючи руками, — що я нарікаю, аби нарікати. Я знаю, що ви не можете мати жадного впливу і самі безпомічний бідачесько. Але як це прикро! — І він почав бити кулаками по столі, не відриваючи, поки бив, очей від своїх рук. — Я ж служив на стількох пароплавах, — і він показав двадцять назв одну за одною, наче б одне слово, так що Карл зовсім запаморочився, — і мав нагороди, мене хвалили, я був робітником, якого любили капітани, а на одному вітрильнику працював кілька років, — він підвівся, наче б на знак того, що це було найвищим здобутком його життя, — а тут, на цьому кориті, де все суворо розписане, де не почуєш жадного жарту, тут я нічого не вартий, весь час стою поперек дороги тому Шубалеві, тут я ледащо, варте лише того, щоб бути викинутим геть, і дістаю платню з чиеїсь ласки. Ви щось тут розумієте? Я ні.

— Вам не вільно дозволяти так поводитися з вами, — мовив схвильовано Карл. Він майже забув про своє непевне становище на кораблі, на березі невідомої частини світу, так затишно було йому на ліжку шмаровоза.

— Ви вже говорили з капітаном? Домагалися захисту від нього?

— А, ідіть геть, краще йдіть геть. Я не хочу вас тут бачити. Ви не прислухаєтеся до того, що я говорю, і даєте мені поради. Як я можу піти до капітана! — Утомлений шмаровоз знову сів і вхопив обличчя руками.

"Ліпшої поради я не можу йому дати", — подумав Карл. І взагалі він прийшов до висновку, що ліпше було б йому пильнувати своєї валізи, замість давати тут поради, які іншим виглядають просто дурними. Передаючи йому назавжди валізу, батько жартома запитав: "Як довго ти її матимеш?" І от тепер можливе, що ця дорога валіза була його до нагрудної кишені, схопив свою валізу і швидко разом з Карлом залишив кабінку.

— Тепер я піду до контори й скажу тим панам свою думку. Там уже немає жадного пасажира, й немає потреби на когось оглядатися.

Ці слова шмаровоз повторив з варіаціями кілька разів, спробував, не зупиняючи ходи, викидом ноги вбік розчавити пацюка, але тим рухом лише прискорив його втечу до діри, в яку він своєчасно й чкурнув. Шмаровоз назагал був повільний у своїх рухах, бо хоч і мав довгі ноги, але вони були заважкі.

Вони пройшли через дільницю кухні, де кілька дівчат у брудних фартушках — вони

забруднювали їх навмисне — мили посуд у великих цебрах. Шмаровоз покликав одну з них на ім'я Ліна, поклав руку на її стан і так пройшовся трохи з нею, а вона кокетливо притискала до його плеча.

— Тепер відбувається виплата. Хочеш — підемо разом? — запитав її.

— Пощо мені той клопіт, ліпше принесеш мені гроші ти сам, — відповіла вона, вивернулася з-під його руки й метнулася геть. — Де ти вивудив такого вродливого хлопця? — вигукнула вона на додаток, не чекаючи вже відповіді. Чути було, як, переставши працювати, засміялися дівчата.

Вони ж пішли далі й зупинилися перед дверима з виступом на подоби фронтона, підтримуваного каріатидами. Як на звичайне устаткування корабля це виглядало надто пишно. Карл, як він це тепер постеріг, досі тут не був, видно, ця частина корабля була призначена тільки для пасажирів першого й другого класу, і щойно тепер, перед загальним прибиранням корабля, двері, що закривали сюди вхід, знято. І справді, вони зустріли кількох чоловіків з мітлами на плечах, і шмаровоз привітався з ними. Карла здивував великий рух, про який він на своєму середньому чардаку не мав уявлення, Уздовж коридорів простягалися дроти електричної сіті, і весь час чути було дзеленчання невеликого дзвінка.

Шмаровоз шанобливо постукав у двері й, почувши "заходьте", рухом руки запросив підійти й Карла. Той підійшов, але зупинився на порозі кімнати. Перед трьома вікнами її видно йому було морські хвилі, і, споглядаючи їх мирне дихання, він відчув, як йому забилося серце, наче б він протягом довгих п'ятьох днів зовсім не бачив моря. Великі кораблі перетинали один одному шлях і реагували на удари хвиль відповідно до своєї ваги. Як приплющити очі, складалося враження, ніби кораблі хилилися під тягарем свого вантажу. На їх щоглах зносилися вузькі, але довгі прапори, які, щоправда, від руху випростувалися, але час від часу й обвисали. Мабуть, з військових кораблів пролунали сальви салюту, цівки одного з них, що пропливав не дуже далеко, виблискуючи боками сталеві обшивки, лагідно погойдувалися при певній, але не зовсім зрівноваженій плавбі. Малі кораблики й човни можна було, принаймні від дверей, бачити лише на віддалі, як вони цілими зграями звивалися поміж великими кораблями. А за всім цим стояв Нью-Йорк і дивився на Карла сотнями тисяч очей своїх хмаросягів. Так, з цієї кімнати можна було бачити, де перебуваєш.

При одному круглому столі сиділо троє панів; один з них був корабельний офіцер у синій морській уніформі, два інші, службовці портової управи, були одягнені в чорні американські мундири. На столі лежали великі стоси різних документів, які спочатку оглядав офіцер з пером у руці, щоб потім передати тим двом іншим, які то перечитували їх, то щось собі виписували, то ховали до своїх течок, якщо один з них, безнастанно легенько клацаючи зубами, не диктував щось до протоколу.

При вікні, обернувшись спиною до дверей, сидів за письмовим столом малий на зріст чоловік, який щось маніпулював з великими фоліантами, що стояли перед ним уряд на книжковій полиці на височині його голови. Побіч нього стояла відкрита, принаймні так здавалося на перший погляд, порожня каса.

Перед другим вікном не було нічого, і з нього видно було якнайкраще, але при третьому вікні стояло, півголосно розмовляючи, двоє панів. Один з них був також у морському мундирі; спершися на підвіконня, він грався руків'ям шпаги. Той, з ким він говорив, стояв обернений до вікна і, похитуючися, час від часу то відкривав, то закривав для погляду частину орденів на грудях іншого. Він був у цивільному й мав тоненьку палицю з бамбуку, яка, тому що він стояв, узявшись в боки, відстобурчувалася, як шпага.

Карл не мав багато часу на все це роздивитися, бо невдовзі до них приступив служка і поглядом запитав шмаровоза, так ніби той був сторонньою людиною, чого він хоче. Шмаровоз відповів так само тихо, як його й запитали, що він хоче говорити з головним касиром. Служка своєю чергою рухом руки відхилив це бажання, а проте навшпиньки пішов, великим колом обходячи круглий стіл, до пана з фоліантами. Той пан — це виразно було видно — достоту заціпенів, почувши мову служки, але врешті обернувся до того, що хотів з ним говорити, і завзято замахав руками, рішуче боронячися проти шмаровоза, а заразом для певності й проти служки. Тоді цей останній повернувся назад до шмаровоза і сказав йому в такому тоні, наче б зраджував йому якусь таємницю:

— Утікайте скоріше з цієї кімнати!

Шмаровоз, почувши таку відповідь, обернувся до Карла, так ніби звертався до власного серця, якому хотів повідати своє горе. Без дальшої надуми Карл кинувся вперед, так перебіг кімнату, що легенько штовхнув офіцера в фотелі; служка зігнувшись побіг слідом хапати його розставленими руками, наче б ловлячи комаху, але Карл перший добіг до старшого касира й ухопився за стіл на той випадок, якби служка намірився відтягнути його геть.

Від цього відразу ж ожила вся кімната. Підскочив корабельний офіцер, що сидів при столі, панове з портової управи спостерігали все це спокійно, але уважно; ті двоє панів, що коло вікна, переступали з ноги на ногу, а служка, подумавши, що там, де вже виявили зацікавлення вищі панове, його присутність недоречна, відступив назад. Шмаровоз напружено чекав при дверях тієї миті, коли буде потрібна його допомога. Нарешті головний касир різко обернувся в своєму фотелі праворуч.

Карл витягнув зі своєї потайної кишені, наявність якої він не боявся відкрити перед цими панами, свій паспорт, який він без ніякої затримки відкрив і поклав на стіл. Головний касир, потрактувавши той паспорт, як щось не варте уваги, відсунув його геть, на що Карл відповів тим, що подумав, ніби усі формальності задовільно полагоджені, й заховав паспорт до кишені.

— Я дозволю собі сказати, — почав він потім, — що, на мою думку, пан шмаровоз зазнав кривди. Є тут якийсь Шубаль, який його кривдить. Сам же він, шмаровоз, працював уже на багатьох кораблях, які він вам усі може назвати, при тому завжди були ним задоволені; він роботящий, любить працю; і справді годі зрозуміти, чому саме на цьому кораблі, де служба не така вже й важка, як для прикладу на торговельному судні, він не міг би давати собі раду. Тільки наклеп може бути причиною того, що

заважає йому підноситися по службі та позбавляє його належного визнання, якого йому не бракувало б за інших обставин. Я висловився лише загально в цій справі, докладно всі свої скарги викладе вам він сам.

З цією промовою Карл звернувся до всіх панів (та всі його й слухали), так виглядало багато правдоподібно, що серед них усіх разом знайдеться справедливіший, ніж міг бути справедливим головний касир. Крім того, Карл схитрував, умисне промовчавши, що він знає шмаровоза від недавнього часу. Зрештою, він міг би говорити багато краще, якби його не бентежило почервоніле обличчя того пана, що з бамбуковою паличкою, яке він, щойно отак стоячи, міг бачити.

— Усе це правда від початку до кінця, — озвався шмаровоз, перш ніж його устиг хтось запитати, навіть звернути погляд на нього. Цей надмірний поспіх шмаровоза міг би стати великою помилкою, якби пан з орденами, який, як Кардові тепер стало ясно, був не хто інший, як сам капітан, якби той пан сам не поклав собі вислухати шмаровоза. Тож він простягнув руку в напрямі шмаровоза й покликав його:

— Підійдіть ближче! — мовив він твердим голосом, гейби молотом ударив. Тепер усе залежало від поведінки шмаровоза, бо що стосується справедливості його справи, Карл не мав жадного сумніву.

На щастя, тут виявилось, що шмаровоз, мандруючи по світу, набув не абиякого досвіду. З майстерною вправністю одним рухом дістав він зі своєї валізочки жмут паперів та на додачу нотатник і, вважаючи за samozрозуміле ігнорувати старшого касира, підійшов до капітана й розгорнув перед ним на підвіконні свою документацію. Головному касирові не лишилося нічого іншого, як потрудитися підійти туди самому.

— Цей чоловік — відомий наклепник, — почав він свої пояснення. — Він частіше буває в касі, ніж у машиновому відділі. Він довів того Шубаля, спокійну людину, до цілковитого — розпачу. Ось послушайте! — звернувся він до шмаровоза. — Далебі ви заходите задалеко зі своїм нахабством. Скільки разів викидали вже вас з приміщення до виплат, чого ви з вашими зовсім, таки зовсім і незаперечно необґрунтованими домаганнями заслуговуєте! Як часто прибігали ви звідти до головної каси! Як часто вам по-доброму казано, що Шубаль — ваш безпосередній начальник і тільки з єдиним ним можете ви домовлятися, як його підлеглий! Й ось тепер ви знову приходите, коли тут присутній капітан, і не соромитесь надокучати навіть йому, ба ще й маєте сміливість приводити сюди цього малого, якого я взагалі вперше бачу на кораблі, щоб він висловлював тут вдовбані вами йому в голову непристойні обвинувачення!

Карл силоміць стримував себе, щоб не підскочити до нього. Але тут втрутився капітан, який сказав:

— Та вже раз послухаймо цього чоловіка. Шубаль взагалі поводить надто незалежно, чим я не хочу сказати щось на вашу користь.

Останнє стосувалося шмаровоза, бож зовсім зрозуміле було, що капітан не міг відразу заступатися за нього, але, здавалося, все оберталось на добре. Шмаровоз почав викладати свої пояснення й відразу ж добре втрапив, назвавши Шубаля "паном". І Карл дуже втішився, лишившись сам при столі головного касира, де з великої втіхи раз-по-

раз натискав вагівницю для листів. — Пан Шубаль не має рації! Пан Шубаль надає перевагу чужинцям! Пан Шубаль вигнав шмаровоза з машинового відділу й наказав йому чистити вбиральні, що звичайно ж не належить до обов'язків шмаровоза! — Якось навіть виходило, ніби порядність пана Шубаля взагалі була під сумнівом, ніби вона існувала на показ, а насправді її не було. Чуючи таке, Карл зі всієї сили пас ласкавими очима капітана, наче б той був йому колегою, щоб він під впливом незручного вислову шмаровоза не наставився неприхильно до нього. Одначе, з усіх тих розмов годі було зрозуміти щось посутнє, і хоч з зосередженого погляду капітана можна було відчутти, що він готовий був вислухати шмаровоза до кінця, інші панове почали виявляти занепокоєння, і голос шмаровоза уже не звучав упевнено на все приміщення, що давало підставу для певного неспокою. Пан у цивільному перший почав поводити бамбуковою паличкою, постукуючи нею, хоч і досить легенько, по паркету. Інші панове поглядали сюди й туди; ті, що з управи порту, очевидно, змушені до поспіху, заходилися коло паперів і почали, покищо ще не зовсім зосереджено, їх переглядати; корабельний офіцер знову підсунув ближче до них свого стола; а головний касир, якому справа вже здавалася виграною, глибоко зідхнув з іронією. Загальна байдужість не опанувала, здавалося, лише одного тільки служку, який співчував малій людині, поставлений під управу сильних, і з поважним виглядом похитуванням головою подавав Карпові знаки, наче б тим хотівши йому щось сказати.

А тим часом перед вікнами тривало портове життя; якийсь плаский вантажний корабель з цілою горою бочок, які мусили бути з дивовижною майстерністю укладені, щоб не розкотилися, пропливав поблизу і майже зовсім затемнив кімнату; невеликі моторові човни, які Карл тепер, коли б мав досить часу, міг уважно роздивитися, пролітали просто, як по шнуру, під досвідченою рукою водіїв, що стояли випроставшись непорушно при стерні; якісь своєрідні предмети виринали тут і там зі збуреної води, знову затоплювалися й виринали перед здивованим поглядом спостережника; човни океанських кораблів зусиллями матросів, що орудували веслами, посувалися вперед і були повні пасажирів, які, напхані туди, сиділи тихо й зосереджено, хоч не одне з них не могло утриматися, щоб не стежити поворотами голови за тим, що діялося навколо. Безконечний рух і неспокій, перекладений неспокійною стихією на безпомічних людей і діло їх рук!

Отож усе вимагало поспіху, чіткосте, точного вислову, а що робив шмаровоз? Він говорив, обливаючись потом, паперів, що на вікні, він уже давно не міг тримати в тремтячих руках; з усіх боків облягали його скарги на Шубаля, з яких, на його думку, кожної одної вистачило б закопати в землю того Шубаля, але все, що він міг пред'явити капітанові, являло собою суцільний сумний хаос. Пан з бамбуковою паличкою — давно посвистував щось тихенько в стелю; панове з портової управи вже давно тримали при столі офіцера і, здавалося, не мали наміру будь-коли його відпустити; головний касир, як виглядало, тільки зі спокою капітана міг уявляти собі, що там діялося; а служба, стоячи в позиції наготові, кожної миті чекав, що має вчинити з шмаровозом.

Далі Карл уже не міг бездіяльно чекати. Він повільно рушив до гурту і, тому що в

русі, якнайскоріше обмірковував, як найзручніше втрутитися в розмову. І справді, годі вже було далі чекати, бо ще одна мить — і вони обидва зовсім певно могли вилетіти з кімнати. Бо воно так, що капітан міг бути доброю людиною і на додаток саме тепер, як здавалося Карлові, мати якусь певну підставу показати себе справедливим начальником, але, в кінцевому рахунку, він не був інструментом, яким можна крутити, як іграшкою, а саме так поведився з ним шмаровоз, звичайно, з безмежного обурення усім своїм єством.

Карл так звернувся до шмаровоза:

— Ви повинні оповідати простіше, ясніше, пан капітан не може нічого збагнути з такої вашої розповіді. Хіба ж може він знати всіх машиністів і хлопчаків з прізвища й на ім'я так, щоб, коли ви щойно вимовите якесь прізвище, відразу ж знати, про кого мова? Отож упорядкуйте ваші скарги, скажіть спочатку найголовніше, а далі поволі все інше, можливо, тоді взагалі виявиться, що більшість з того навіть не варте буде згадки. Адже мені ви завжди викладали все ясно. — Якщо в Америці можна валізи красти, то певно можна час від часу щось і збрехати, думав він на своє виправдання.

Аби ж тільки це допомогло! Та й чи не було воно вже пізно? Шмаровоз, щоправда, відразу ж змовк, почувши знайомий голос, але своїми очима, залитими сльозами страшних спогадів, ображеної людської гідності, засліпленими напливом важкого горя, — не міг до ладу Карла впізнати. Як же він міг би тепер — Карл мовчки зрозумів це, стоячи перед змовклим шмаровозом, — як же він міг тепер раптом заговорити інакше, коли мав враження, ніби все те, що належало сказати, вже сказане без найменшого знаку зрозуміння, а з другого боку, наче б він нічого не сказав і не міг тепер змусити капітана ще раз усе вислухати. І саме в цю мить підходить Карл, його єдиний прихильник, щоб дати йому добру пораду, але замість того тільки засвідчує, що все, достоту все втрачене.

"Якби ж я прийшов раніше, замість видивлятися у вікно...", — подумав Карл й опустил безпомічно руки на познаку того, що всі надії втрачені.

Але шмаровоз нічого з того не зрозумів, вичував, щоправда, потаємні Карлові закиди йому і з добрим наміром спростувати їх, на довершення всіх своїх вчинків, розпочав суперечку з Карлом. Саме тоді, коли панове при круглому столі вже давно були обурені зайвим галасом, який перешкоджав їхній важливій праці, коли головному касирові витривалість капітана здавалася зовсім незрозумілою й він уже готовий був вибухнути, коли служба, цілковито повернув на бік панів і кидав на шмаровоза нищівні погляди, й коли нарешті пан з бамбуковою паличкою, у бік якого навіть капітан час від часу доброзичливо поглядав, зовсім байдуже чи навіть з огидою до шмаровоза, витягнув з кишені маленький нотатник і, очевидно, заклопотаний якимись зовсім іншими справами, кидав оком то на Карла, то до нотатника.

— Та знаю, знаю, — говорив Карл, який намагався боронитися проти зливи спрямованих до нього закидів шмаровоза, одночасно, попри суперечку, дружньо усміхаючись до нього. — Ви маєте рацію, маєте, у чому я ні на мить не сумнівався. — Він волів би, зі страху перед ударами, тримати шмаровоза за руки, а ще радше,

звичайно, відтиснути його в кут, щоб сказати пару теплих, заспокійливих слів, яких ніхто не міг би почути.

Але шмаровоз уже не тямив себе. І Карл готовий був тепер шукати своєрідної втіхи в думці, що шмаровоз, опанований розпачем, на крайній випадок міг би подолати усіх семеро чоловіків, тут присутніх. Щоправда, на письмовому столі, як переконався Карл, глянувши туди, стояв апарат з багатьма гудзиками електромережі; і легеньким потиском однієї руки можна було оголосити тривогу на всьому кораблі з усіма його переходами, наповненими вороже наставленими людьми.

Тоді до Карла приступив той, не зацікавлений у всьому, що діялося, пан з бамбуковою паличкою й не надто голосно, але досить виразно, щоб чути було попри галас кочегара, запитав:

— Як вас, властиво, на прізвище?

І в цю мить, наче б хтось у коридорі чекав на ту репліку пана з бамбуковою паличкою, постукано в двері. Служка кинув погляд на капітана, а той ствердно кивнув головою. Тому служба подався до дверей і відчинив їх. За дверима стояв у старому цісарському сурдугі середній на зріст чоловік, який своїм виглядом не справляв враження такого, що працює біля машин, але це й був власне — Шубаль. Якби Карл з очей усіх присутніх, в яких світився вираз задоволення, не виключаючи й капітана, не зрозумів, хто був той прибулець, він мусів би з жахом усвідомити це з п'ястуків на напружених руках шмаровоза, стиснутих так, наче б у них усе зосередилося для нього життєво найважливіше, що він готовий був принести в жертву. У них зосередилася тепер уся його сила, навіть та, яка тримала його на ногах.

То з'явився власною персоною ворог, вільний від праці й бадьорий, святочно одягнений, з текою ділових паперів під пахвою, імовірно з обрахунком платні та посвідкою праці шмаровоза, й сміливо подивився в очі кожному за чергою, наче б хотівши визначити настрій кожного зокрема. Ті ж семеро усі були його друзями, бо якщо капітан раніше й мав якісь застереження проти нього чи припущення у висліді того, що наговорив йому шмаровоз, то правдоподібно він не мав нічого Шубалеві закинути. Проти такої людини, якою був шмаровоз, суворість ніколи не могла бути завеликою, й якщо Шубалеві взагалі можна було щось закинути, то хіба те, що він протягом довгого часу не здолав поконати зухвальство шмаровоза, так що той ще й насмілювався тепер з'явитися перед капітаном.

Тепер можна було принаймні припустити, що очна ставка шмаровоза й Шубаля перед таким високим форумом викличе особливу увагу присутніх, бо навіть якби Шубаль і почав зручно прикидатися, ледве чи пощастило б йому так витримати до кінця. Короткого вибуху злости вистачило б зрадити його в очах присутніх, за це потурбувався б уже Карл. Принагідно він уже мав змогу зорієнтуватися в спостережливості, слабостях і настроях кожного з панів, і з цього погляду перебування тут не пройшло для нього марно. Аби ж тільки шмаровоз міг належно триматися, а він виглядав зовсім до боротьби непридатним. Якби його сила, він стовк би Шубалеві кулаками голову. Але навіть ступити пару кроків до нього ледве чи був спроможний. І

чому Карл не передбачив того, легкого до передбачення, що врешті Шубаль мусів прийти, якщо не з власної волі, то на поклик капітана. Чому уже по дорозі сюди він не уклав спільно з шмаровозом план боротьби, замість того, щоб по— дурному, як це сталося в дійсності, пхатися в перші-ліпші відчинені двері? Чи міг шмаровоз ще взагалі говорити, так чи ні сказати, потрібне, як це звичайно буває при перехресному допиті, і то в найкращому випадку. Так він стояв, широко розставивши ноги, коліна йому тряслися, голова дещо задрата вгору, повітря входило й виходило через відкритий рот, наче б далі взагалі не було легенів для його засвоєння.

А тим часом Карл почував себе так міцно й при ясному розумі, як, здавалося, не почував себе ніколи дома. Якби лиш могли побачити його батьки, як він у чужій країні, перед такими визначними людьми боронив справедливість і хоч не довів справи до остаточної перемоги, але рішуче готовий був її здобути! Чи не змінили б часом своєї думки про нього? Чи не посадили б його поміж себе, щоб похвалити? Бодай один-єдиний раз глянути в піднесені до них очі? Непевні питання, і не в добрий час морочити ними голову!

— Я прийшов, бо припускаю, що шмаровоз обвинувачує мене в нечесності. Одна дівчина з кухні сказала мені, що бачила, як він ішов сюди. Пане капітане, і ви всі, мої панове, я готовий на підставі наявних у мене на руках паперів та, при потребі, опиту безсторонніх і не підкуплених свідків, що стоять під дверима, спростувати всі обвинувачення.

Так мовив Шубаль. Це була мова тверезої людини, і зі зміни виразу облич слухачів можна було пересвідчитися, що вони вперше по довгому часі почули нарешті людську мову. Звичайно, вони не помітили, що й з цією прегарною мовою було не все гаразд. Чому перше посутнє слово, яке впало йому на думку, було — "нечесність"? Чи не на це й треба було класти наголос при обвинуваченні, а не на національне упередження? Якась дівчина з кухні бачила шмаровоза в дорозі до канцелярії, і Шубалеві вже цього вистачало, щоб зрозуміти, в чому річ? Чи не була то свідомість провини, яка загостила саме на цьому його увагу? Щождо свідків, то він сам їх щойно сюди привів і ще назвав їх безсторонніми й не підкупленими. Ошуканство, чисте ошуканство! І панове погодилися з ним і визнали його поведінку нормальною? Чому ж він і з якою метою потратив аж так багато часу між повідомленням дівчини з кухні й своєю появою в канцелярії? Таж не з якою іншою метою, як тільки на те, щоб шмаровоз так запаморочив панів, аби вони поступово втратили здоровий глузд, якого саме й боявся Шубаль. Чи ж він, напевне вистоявши довго за дверима, не постукав саме в ту мить, коли під враженням другорядних питань тих панів міг сподіватися, що шмаровоз уже справу програв?

Усе це було ясне, і Шубаль мимоволі ті сумніви підтвердив, але панам усе це треба було інакше, ще виразніше втокмачити. Їх треба було струснути. Отож Карл і поспішив використати принаймні той час, заки увійшли свідки, що усе переплутали б.

Але саме тоді капітан жестом руки зупинив Шубаля, і той — з уваги на те, що ніби його справа на якийсь час відкладалася, — відразу відступив набік і почав стишену

розмову зі служкою, який тут таки приступив до нього, розмову, яка супроводилася то поглядами в бік Карла і шмаровоза, то переконливими жестами рук. Здавалося, Шубаль готував свою наступну велику промову.

— Може, хочете щось спитати в того молодого чоловіка, пане Якобе? — звернувся під загальну мовчанку капітан до пана з бамбуковою паличкою.

— А так, — відповів той з легеньким уклоном, дякуючи капітанові за увагу. І запитав Карла ще раз:

— Властиво, як ви називаєтеся?

Карл, якому здавалося, що в інтересі головної справи потрібно якнайскорше покінчити з побічними питаннями наполегливого допитувача, відповів коротко, не пред'являючи, як він це звичайно робив, пашпорта, бо треба було його ще десь шукати:

— Карл Росманн.

— Ти диви, — мовив той, до якого зверталися, називаючи Якобом, і, ніби не вірячи своїм вухам, з посмішкою ступив крок назад. І капітан теж, і головний касир, і корабельний офіцер, та навіть служба — усі виразно виявили надмірне здивування Карловим прізвищем. Лише панове з портової управи та Шубаль лишилися байдужими.

— Ти диви, — повторив пан Якоб і якимось надмір твердим кроком приступив до Карла. — Тоді виходить, що я — твій дядько Якоб, а ти — мій любий небіж. Щось таке я й прочував весь час! — звернувся він до капітана, перш ніж обняти й поцілувати Карла, який усе це сприйняв мовчазно.

— Як ваше прізвище? — запитав Карл, визволившись з обіймів, правда, дуже ввічливо, але без жадного хвилювання, намагаючися збагнути наслідки, які ця нова подія могла мати для шмаровоза. Покищо годі було припускати, щоб те, що сталося, міг будь-яким способом використати Шубаль.

— Молодий чоловіче, усвідомте ваше щастя, — сказав капітан, якому здалося, що Карлове питання образливе для гідності особи пана Якоба, який став передом до вікна, очевидно, з наміром не показати іншим зворушення на обличчі, яке він на додаток ще й почав витирати носовичком. — Це сенатор Едвард Якоб, який признався вам у тому, що він ваш дядько. Від цієї миті, певно, зовсім усупереч дотеперішнім вашим передбаченням перед вами відкривається блискуча кар'єра. Спробуйте зрозуміти це, скільки можливо в першу мить приголомшення, й опануйте себе!

— Я, щоправда, маю дядька Якоба в Америці, — мовив Карл, звертаючися до капітана, — але, якщо я правильно зрозумів, Якоб — це тільки ім'я сенатора.

— Так і є, — відповів, очікуючи на дальше вияснення, капітан.

— Отож, мій дядько Якоб, який доводиться братом моїй матері, хрещений на ім'я Якоб з тим, щоб його ім'я було подібне до імені моєї матері, яка походила з дому Бендельмайрів.

— Дорогі панове! — вигукнув у відповідь на Карлові вияснення сенатор, який, опанувавши себе, бадьоро повернувся від вікна. Усі, за винятком портових урядовців, вибухнули сміхом, дехто ніби з розчулення, дехто не знати з чого.

"Те, що я сказав, не було ніяк смішне, таки зовсім ні", — подумав Карл.

— Дорогі панове, — повторив сенатор, — супроти мого і вашого бажання ви берете участь у маленькій родинній сцені, і я не можу стримати себе від пояснення, бо, як мені здається, тільки пан капітан, — при цих словах обидва вони обмінялися поклонами, — цілковито розуміє, в чому справа.

"Тут я справді мушу уважно прислухатися до кожного його слова", — подумав Карл і втішився, бо, кинувши погляд у бік шмаровоза, переконався, що обличчя того почало повертатися до життя.

— Я живу вже багато років від початку свого перебування в Америці — слово перебування, щоправда, звучить дуже недоречно в устах американського громадянина, яким я є всім своїм серцем, — отож, уже багато років живу я тут, цілковито відірваний від своєї європейської рідні, з причин, які, по-перше, не місце тут згадувати, а по-друге, було б це для мене дуже боляче. Я боюсь навіть тієї миті, коли, можливо, змушений буду розповісти про них своєму дорогому небожеві, при чому, на жаль, годі буде утриматися від одвертого слова про його батьків та близьких їм людей.

"Це мій дядько, поза всяким сумнівом", — подумав Карл й уважно прислухався далі. — "Імовірно, він змушений був змінити своє прізвище".

— Мого любого небожа його батьки — хай буде вжите тут слово, яке відповідає дійсному станові речей, — просто позбулися з-перед своїх очей, як викидають за двері надокучливе кошеня. Я зовсім не маю наміру прикрашувати те, що вчинив мій небіж, щоб так бути покараним, але сама розповідь про нього уже містить у собі можливість вибачення.

"Про це варто поговорити", — подумав Карл, — "але я не хочу, щоб він розповідав тут. Зрештою, ледве він про те й знає. Звідки бо?"

— Він був спокушений, — продовжував дядько далі й, трохи нахилившись наперед, сперся на поставлену перед себе бамбукову паличку, у висліді чого йому дійсно вдалося уникнути в розповіді урочистості, яка неминуче без того мала б місце, — він був спокушений служницею на ім'я Йоганна Бруммер, особою близько тридцятип'ятирічного віку. Вживаючи слово "спокушений", я зовсім не маю наміру образити свого небожа, але дуже важко знайти інше відповідне до випадку слово.

Карл, приступивши тепер зовсім близько до дядька, обернувся, щоб з облич присутніх пересвідчитися, яке враження справляє на них дядькова розповідь. Ніхто не сміявся, всі зосереджено й уважно слухали. Зрештою, ледве чи личить сміятися з сенаторового небожа при першій-ліпшій, яка трапиться, нагоді. Радше можна було б сказати, що шмаровоз, щоправда, ледь помітно, усміхався до Карла, що, по-перше, свідчило, що він почав трохи оживати, а по-друге, говорило про втішне для Карла вибачення за те, що він у кабіні робив таємницю з тієї справи, яка тепер вийшла наверх.

— І от та Бруммер, — продовжував далі дядько, — дістала від мого небожа дитину, здорове хлоп'я, якому при хрещенні дали ім'я Якоб, поза всяким сумнівом на вшанування моєї скромної особи, яка, навіть лише з побіжних згадок мого небожа, мусіла справити на дівчину велике враження. На велике щастя, належить сказати. Бо

тому що батьки, бажаючи уникнути виплати аліментів чи якогось іншого можливого скандалу — мушу підкреслити, що не знаю ні тамошніх законів, ні обставин життя батьків, — отож, хотівши уникнути аліментів чи якогось скандалу, батьки вирішили вислати свого сина, а мого любого небожа до Америки, як видно, при безвідповідально недостатньому спорядженні, так що молодий чоловік, як не брати до уваги чудесних пригод в Америці, був би приречений на загибель в одному з портових завулків Нью-Йорку, якби та покоївка в адресованому мені листі, який по довгих блуканнях, щойно вчора до мене дійшов, не описала мені докладно всієї історії разом з описом особи мого небожа; та ще й мудро зробила, подавши назву корабля. Якби я поклав собі розважити вас, мої панове, я міг би зачитати тут окремі місця з листа, — і він витягнув з кишені два величезні, густо описані аркуші паперу й помахав ними в повітрі. — Він напевно справив би на вас враження, бо написаний з дещо простакуватою, але доброзичливою в задумі хитрістю, з висловами щирої любові до батька дитини. Але я не хочу ні зловживати вашою увагою більше, ніж це потрібне для вияснення справи, ні, можливо, вразити ще не згаслі почуття мого небожа, який, якби він захотів, може прочитати собі для науки листа в тиші своєї кімнати, яка чекає на нього.

Але Карл не мав жадних почуттів до тієї дівки. У напливах щодень то дальшої минувшини уявлялася вона йому сидячою на кухні біля кухонного столу, з ліктями, опертими на стільницю. Вона звертала на нього свій погляд, коли він час від часу приходив на кухню, щоб принести батькові склянку води чи виконати якесь доручення матері. Деколи вона в кінці кухонного столу в напруженому зосередженні писала листи, здобуваючися на надхнення з Карпового обличчя. Іноді прикривала очі долонею і тоді не сприймала жадного звернення до неї. Іноді, вклякнувши на коліна в своїй вузькій кімнатці побіч кухні, молилася до дерев'яного розп'яття; у цих випадках Карл боязко спостерігав її через щілину трохи прочинених дверей. Часто вона металася по кухні й, сміючися, як відьма, сахалася назад, коли траплявся назустріч Карл. Іншим разом, коли Карл вступав до кухні, вона закривала двері й тримала на клямці руку, доки Карл не жадав звільнити йому вихід. Іноді вона приносила речі, яких він зовсім не потребував, і мовчки пхала їх йому в руки. Але одного разу вона покликала: "Карле", — і, приголомшеного несподіваним зверненням, завела його, кривлячись та зідхаючи, до своєї кімнати, примкнувши за собою двері. Мало не задушивши, обняла його за шию і, просячи роздягнути її, у дійсності роздягла його сама й потягла в ліжку, так наче б хотіла опанувати його назавжди, щоб пестити й доглядати до кінця світу.

— Карле, о мій ти, Карле! — вигукувала вона, наче б стверджуючи своє право власності на нього, тим часом як він нічого не міг утямити й почував себе огидно в нагромадженні теплового постільного манаття, яке вона збила спеціально для нього. Потім вона й сама лягла до нього й почала домагатися від нього якихось таємниць, але він не міг їй нічого сказати, й вона ужарт чи справді лютувала, тузувала його, прислухалася до його серця, підставляла йому власні груди ніби для такого самого вислухування, на що не могла спокусити Карла, притискала голим животом до його тіла, шастала своїми руками так огидно в нього між ногами, що він плутався головою в

подушках, потім терлася своїм животом об його тіло, і тоді здавалося йому, наче б вона ставала частиною його самого, і з цієї причини його опадало почуття туги за чиеюсь допомогою. Плачучи вирвався він нарешті до своєї кімнати, під безнастанні вислови з її боку жадань наступних зустрічей. Отак воно було насправді, а дядько зумів з цього всього виснувати цілу велику історію. А куховарка, як видно, пам'ятала про нього й повідомила про його прибуття до Америки. З її боку це було справді добре подумане, і він при нагоді радий був би виявити їй свою вдячність.

— А тепер, — вигукнув сенатор, я хочу чути від тебе одверте слово: дядько я тобі чи ні.

— Ти мені дядько, — мовив Карл і поцілував його руку, за що дістав поцілунок у чоло. — Я дуже радий, що зустрів тебе, але ти помиляєшся, якщо думаєш, що мої батьки говорять про тебе тільки погане. Та й незалежно від того у твоїх словах є окремі помилки, тобто я хочу сказати, що в дійсності не все так відбувалося. Та ти звідси й не можеш так добре судити про події, а крім того, я думаю, що з того не буде великої шкоди, як ці панове про справи, які в дійсності далекі для них, будуть у деталях дещо неточно поінформовані.

— Добре сказане, — зауважив сенатор, підвів Карла до капітана, помітно зацікавленого усім, що сталося, й запитав: — Чи не прегарного небожа я маю?

— Я щасливий, — мовив капітан з таким поклоном, який можуть віддати тільки військово вишколені люди, — пізнати вашого небожа, пане сенаторе. Велика честь для мого корабля, що він став місцем такої зустрічі. Але подорож на середньому чардаку була дуже прикра, та хто міг знати, кого там везеш. Тепер ми робимо все можливе, щоб якомога улегшити людям подорож на середньому чардаку, Багато більше, ніж, наприклад, американські лінії, але зробити з такої подорожі одне суцільне задоволення усе ще не вдалося.

— Та мені воно не шкодило, — мовив Карл.

— Воно йому не шкодило! — повторив, голосно сміючися, сенатор.

— Лише що, боюся, пропала моя валіза, — і, кажучи це, Карл пригадав усе, що сталося і що належало ще зробити, поглянув навколо й побачив, що всі присутні навколо, мовчазні в зосередженні й подиві на своїх місцях, спрямували свої погляди на нього. Лише портовим службовцям, скільки можна було зрозуміти з їх суворих, самовдоволених облич, видно, шкода було, що вони з'явилися тут у такий не відповідний час; самі кишенькові годинники, які вони тепер поклали перед собою, здавалися їм важливішими від усього, що в цій кімнаті сталося й могло ще статися.

Перший, хто після капітана висловив свої почуття, був, дивним чином, саме шмаровоз:

— Сердечно вітаю вас, — мовив він і потряс Карлові руку, чим хотів висловити і ніби своєрідне визнання. Коли ж він виявив намір з подібним словом звернутися й до сенатора, той ступив крок назад, ніби хотівши сказати, що шмаровоз забагато дозволяє собі, і той негайно зупинився.

Решта ж побачили тепер, що мають робити, і з галасом оточили колом Карла й

сенатора. Дійшло до того, що Карл вислухав навіть поздоровлення від Шубаля, прийняв його й подякував. Останніми приступили до товариства, коли все заспокоїлося, портові службовці і промовили пару англійських слів, справивши тим досить смішне враження.

Сенатор, будучи в тому доброму настрої, коли хочеться щасливу нагоду висмакувати до решти, вирішив для себе й присутніх доповнити розповідь і другорядними деталями, що, звичайно, всі не тільки схвалили, а й з інтересом вислухали. Отож він звернув увагу на те, що всі згадані в листі куховарки особливі Карлові прикмети виписав до свого нотатника, щоб у відповідну мить скористатися ними. І під час нестерпно нудної балаканини шмаровоза не з якою іншою метою, як тільки щоб самому собі зосередитися, витягнув з кишені нотатник і, звичайно, не надто досконалі детективні прикмети Карлового вигляду, подані в листі куховарки, почав порівнювати з живим його виглядом.

— Й отак знаходять свого небожа! — закінчив він таким тоном, наче б ще раз хотів вислухати поздоровлення.

— Як буде тепер з шмаровозом? — запитав Карл слідом за останньою розповіддю дядька. Йому здавалося, що в теперішньому його новому становищі він може висловити все, що має на думці.

— Шмаровоз дістане те, на що заслуговує, — відповів сенатор, — і що вважатиме за потрібне зробити капітан. Я гадаю, що всі ми маємо шмаровоза досить і більше, ніж досить, в чому погодиться зі мною кожен з тут присутніх.

— Алеж не про це йдеться, якщо мова про справедливість, — сказав Карл. Він стояв між дядьком і капітаном і вважав, що, ймовірно, вже самою цією позицією впливає на вирішення справи.

А проте шмаровоз виглядав так, наче б і не мав жадної надії на корисне для нього вирішення справи. Він тримав руки півзасунутими за пасок штанів, який у висліді збуджених його рухів виліз наверх разом зі скрайками узорчастої сорочки. Але його це зовсім не турбувало; усі свої жалі він висловив, тепер хай ще бачать лахміття на ньому, а тоді хоч і винесуть геть. Він уявив собі, що служба і Шубаль, як найнижчі тут рангою, мають зробити йому цю добру послугу. Хай тоді Шубаль має спокій і не буде впадати в розпач, як дозволив собі висловитися головний касир. Капітан зможе набирати собі самих румунів, щоб уже всі й говорили тільки по-румунському, і може, все й справді пішло б на краще. Ніякий шмаровоз не буде вже базікати при головній касі, хай лише прихильно запам'ятається лише останнє його базікання, бо, як сенатор виразно це висловив, воно посередньо допомогло йому впізнати небожа. Цей небіж часто раніше звертався до нього по допомогу й за ці послуги висловив належну подяку ще раніше перед спізнанням з дядьком; шмаровоз і не думав тепер вимагати від нього ще чогось. А поза тим, хай він буде й небожем сенатора, але йому далеко до капітана, а саме з капітанових уст і падали ворожі слова. — Як це й відповідало його настроєві, шмаровоз намагався і не дивитися в бік Карла, та, на жаль, у цій ворожій кімнаті постать Карла була єдиним пунктом, на якому могли спочити його очі.

— Не помиляйся в оцінці ситуації, — звернувся сенатор до Карла, — можливе, що

мова точиться навколо питання справедливості, але одночасно й навколо питання дисципліни. І те й друге, зокрема ж треба підкреслити останнє, — належить до компетенції пана капітана.

— Так воно й є, — мугикнув шмаровоз. Ті, що зауважили й зрозуміли ним сказане, здивовано усміхнулися.

— Ми ж капітанові з його клопатами, які особливо нагромаджуються тепер з прибуттям до Нью-Йорку, так довго перешкоджаємо, що вже давно надійшла пора залишити корабель, а не на додаток до всього ще й дозволяти собі зовсім не доцільне втручання в цю сварку двох машиністів, перетворюючи її ніби на якусь значну подію. Я розумію, зрештою, зовсім добре твої наміри, любий небоже, але саме це й дає мені право якнайшвидше вивести тебе звідси геть.

— Я негайно ж накажу подати вам до диспозиції човен, — мовив капітан, навіть, на великий подив Карла, не зареагувавши жодним зауваженням на дядькові слова, які поза всяким сумнівом можна було розглядати як вислід дядькового самоприниження. Головний касир прожогом кинувся до письмового столу й передав телефоном наказ капітана старшому над човнами.

"Час наглить, це правда", — подумав Карл, — "але я, нікого не образивши, нічого не можу зробити. Не можу ж я залишити дядька, коли він щойно мене знайшов. Капітан, щоправда, ввічливий, але тільки й усього. На дисципліні й кінчається його ввічливість, і дядько сказав йому це зовсім щиро. З Шубалем я не хочу говорити, мені навіть шкода, що я потиснув йому руку. А вся решта, що тут є, — покидьки".

З цими думками він повільним кроком підійшов до шмаровоза, витягнув його правицю з-під паска і потримав її, граючись, у своїй.

— Чому ти нічого не сказав? — запитав він. — Чому погоджуєшся з таким розв'язанням твоєї справи?

Чоло шмаровоза взялося зморшками, ніби він шукав вислову для того, що хотів сказати, а потім подивився на Карла і його руку.

— З тобою повелися несправедливо, як ні з ким іншим на кораблі, я знаю це зовсім певно. — І Карл рухав пальцями своєї руки між пальцями шмаровоза, який блискучими очима розглядався навколо, ніби відчуваючи блаженство, якого ніхто не може йому позаздрити.

— Таж ти мусиш боронитися, так і ні казати, інакше ці люди не матимуть уявлення, де правда. Обіцяй мені, що послухаєш мене, бо сам я, боюся, з багатьох причин не зможу тобі чимось допомогти.

І тоді, цілуючи руку шмаровоза, Карл заплакав, узяв ту засмальцьовану, майже без ознак життя руку й притиснув її до своєї щоки, як ту коштовність, яку мав утратити. Тут поруч нього опинився дядько сенатор і потягнув його геть, щоправда, дуже лагідно.

— Шмаровоз, виглядає, мусів зачарувати тебе, — сказав він і поглянув багатозначно через голову Карла на капітана. — Ти почував себе всіма покинутим і тоді знайшов шмаровоза; тепер ти маєш почуття вдячності до нього, і це достойне хвали. Але не гайся з цим, хоча б з уваги на мене, занадто довго і зрозумій своє нове

становище.

Перед дверима зчинився галас, чути було вигуки, і складалося враження, наче б хтось брутально стукав у двері. Зайшов один матрос, дещо неохайний, підперезаний дівочим фартушком.

— Там за дверима люди, — вигукнув він і розвернув лікті навколо себе, гейби повертався в натовпі. Врешті отямився й хотів відсалютувати капітанові, та щойно тоді помітив фартушок, зірвав його й кинув на підлогу з вигуком: — Справді, яка гидота: вони підперезали мене дівочим фартушком. — Аж тоді вистукнув закаблуками й відсалютував. Хтось спробував засміятися, але капітан суворо зауважив:

— Це називається в мене добрим настроєм. Хто там за дверима?

— То мої люди, — мовив Шубаль, ступаючи вперед, — я уклінно прошу вибачення за їх непристойну поведінку. Коли океанська подорож лишається позаду, люди часто починають дуріти.

— Кличте їх негайно сюди! — наказав капітан і, відразу ж обернувшись до сенатора, сказав ввічливо, але швидко: — Будьте тепер такі ласкаві, шанований пане сенаторе, слідуйте зі своїм небожем за цим матросом, який заведе вас до човна. Не потребую аж підкреслювати, яке велике задоволення і честь припали мені від особистого знайомства з вами, пане сенаторе. Хотілося б ще мати нагоду, пане сенаторе, відновити нашу перервану розмову про становище американського флоту, а тоді знову ж перервати ту розмову з такої приємної нагоди.

— Покищо вистачає мені цього одного небожа, — відповів жартома сенатор. — А тепер прийміть моє найсердечніше спасибі за вашу люб'язність і будьте здорові. Зрештою, зовсім не виключене, що ми, тут він розчулено притиснув Карла до себе, — за нашої наступної подорожі до Європи зійдемося з вами, можливо, на довший час.

— Чому я сердечно був би радий, — відповів капітан.

Обидва панове потиснули собі руки, Карл ледве встиг мовчки лише на мить простягнути капітанові руку, бо вже капітана оточило щось з п'ятнадцятеро людей, які під керівництвом Шубалю увійшли дещо зніяковіло, але досить галасливо. Матрос вибачився перед сенатором, що йтиме попереду, й розсунув для нього й Карла натовп, і вони легенько пройшли між людьми, схиленими в поклоні перед ними. Здавалося, що ці, назагал доброзичливі люди суперечку Шубалю з шмаровозом сприймали як жарт, комізм якого не пригас і в їх зустрічі з капітаном. Серед них Карл зауважив дівчину з кухні Ліну, яка весело йому підморгнула й підперезалася фартушком, що його кинув матрос, то й був її фартушок.

Слідуючи далі за матросом, вони залишили канцелярію й повернули в невеличкий прохід, який за пару кроків привів їх до маленьких дверцят, з яких короткий трап спадав до човна, приготованого для них. Матроси в човні, до яких одним скоком приєднався їх провідник, підвелися, вітаючи прибулих. Саме як сенатор висловив Кардові пересторогу, щоб той сховався до човна обережно, Карл ще на найвищому щаблі вибухнув голосним плачем. Сенатор поклав свою праву руку на Карлове підборіддя й, міцно притиснувши до себе, гладив його лівою рукою. Так рухалися вони поволі щабель

за щаблем униз і, тісно притиснувшись один до одного, вступили до човна, де сенатор вибрав Кардові зручне місце якраз проти себе. На знак сенатора матроси відштовхнулися від корабля й негайно запрацювали веслами. Ледве вони на яких пару метрів віддалилися від човна, як Карл зробив відкриття, що вони були саме на тому боці корабля, куди виходили вікна головної каси. Усі троє вікон були обсаджені свідками Шубаля, які доброзичливо вітали й махали руками, так що навіть дядько дякував їм, а один з матросів викинув штуку: не переставши навіть рівномірно веслувати, віддав поцілунок рукою. Зробилося так, що наче б шмаровоза й зовсім не було. Карл подивився пильно в очі сенаторові, коліна якого дотикалися до його колін, і йому в душу закрався сумнів: чи ця людина зможе колись заступити йому шмаровоза? Дядько ж відвів від нього погляд й задивився на хвилі, на яких похитувався човен.

Переклад: Іван Кошелівець